

ROLE VLADIMÍRA ŠMILAUERA V ETYMOLOGICKÉM SLOVNÍKU VÁCLAVA MACHKA

VÍT BOČEK

ABSTRACT

The role of Vladimír Šmilauer in Václav Machek's etymological dictionary

This study examines both the quantitative and qualitative contribution of Vladimír Šmilauer to Václav Machek's etymological dictionary. Appointed scientific referee, Šmilauer wrote lengthy evaluations for both editions of the dictionary, which contained hundreds of notes and suggestions for improving individual entries. In our paper we classify these comments into several groups, working mainly with the criterion of the nature of the comments (i.e. whether they concern the forms and/or meanings of words given in the entry, or the interpretation of the origin of the word) and the criterion of the acceptance of the suggestions by Machek (roughly on the axis of acceptance – alternative interpretation – rejection). Šmilauer's reviews provide some hitherto unknown interpretations of Czech and Slovak words, and may thus stimulate further reflection on the origin of them.

Keywords: Václav Machek; Vladimír Šmilauer; etymology; lexicography; Czech studies

1. Úvod

Vladimír Šmilauer (1895–1983) a Václav Machek (1894–1965) jsou generační souputníci, které pojí přátelství a odborný zájem o původ slov. Jejich osobní i vědecký kontakt je bohatě doložen více než třicetiletou vzájemnou korespondencí.¹ Od čtyřicátých let spolupracují na několika výzkumných tématech a na nich postavených souhrnných zpracováních. Pro Machka je hledání původu slov hlavním oborem, platí u nás v této

¹ Korespondence je uložena 1) v Archivu Masarykovy univerzity v Brně, fond B 78 Václav Machek, inv. č. 92 (21 dopisů Vladimíra Šmilauera Václavu Machkovi), 2) v pozůstalosti Václava Machka chované v etymologickém oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky v Brně (4 dopisy Vladimíra Šmilauera Václavu Machkovi, 1 kopie dopisu Václava Machka Vladimíru Šmilauerovi), 3) v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, fond 1690 Šmilauer Vladimír (nezpracovaný fond, chovaný v depozitáři tohoto archivu v Litoměřicích; 61 dopisů Václava Machka Vladimíru Šmilauerovi, 4 dopisy Vladimíra Šmilauera Václavu Machkovi). Korespondence pochází z let 1933–1964 a zčásti byla vydána (Boček a Malčík 2011, II, 824–839, 2016, 117–125); především se to týká Šmilauerových dopisů Machkovi z prvních dvou zmíněných pozůstalostí.

době za nejlepšího etymologa, který si řadou prací vydobývá renomé i v zahraniční slavistice a indoeuropeistice.² Ve Šmilauerově případě je záliba v ohledávání původu slov jen jedním z vícerá zaměření, vedle onomastiky, syntaxe, jazykové kultury, tvoření slov, lexikologie.³ Zmíněná spolupráce je trojí. Dobře je známa Šmilauerova účast na Machkově zkoumání odborných a lidových názvů vyšších rostlin, z něhož se nakonec, po dlouhých deseti letech nakladatelských peripetií, rodí kniha *Česká a slovenská jména rostlin* (Machek 1954). Naopak doposud neznámá je obdobná a časově víceméně shodná spolupráce na výzkumu názvů hub: vzniklý Machkův text, nesoucí název *Česká jména hub*, nikdy nevyšel a jeho rukopis byl teprve nedávno nalezen v Machkově pozůstalosti chované v etymologickém oddělení Ústavu pro jazyk český v Brně. V našem textu se nicméně zaměříme na poslední a nejvýznamnější případ kooperace obou badatelů, jímž je etymologický slovník jazyka českého a slovenského (Machek 1957), v druhém vydání již pouze českého (Machek 1968). Cílem bude zjistit jednak rozsah a povahu Šmilauerových podnětů této Machkově práci, jednak to, jak s nimi Machek naložil.

2. První úvahy a vznik slovníku

Nejstarší Šmilauerův podnět Machkovu slovníku pochází z doby dávno před skutečným započítím práce, a představuje vlastně samotný návrh, aby etymologický slovník vznikl. Šmilauerův dopis se nezachoval, známe pouze reakci Václava Machka:

Tvůj lístek obsahuje výzvu k několikeré spolupráci. [...] Zmiňuješ se také o etym. slovníku. To je věc, která mi už dávno leží na srdci. Samozřejmě bych byl ochoten dáti svou práci k dispozici a jsem rád, že jsi o výklady slov projevil zájem (neboť, jak známo, tento obor poněkud upadl v opovržení, je to totiž pouhý „atomismus“, nerazící nové dráhy). Já myslím, že společnou prací by se takový slovník mohl udělat v době nepříliš dlouhé. Ovšem musil bys promluvit s Hujerem, on má prý rozsáhlý materiál na listcích a myslím, že na něco takového pomýšlí nebo pomýšlel i sám. Kdybychom se my tři lidé dobré vůle „dali dohromady“, mohli by to jít dopředu dost rychle. Nejlépe by bylo promluvit si o tom všem ústně. (Machek Šmilauerovi, 24. února 1939)

Velké ani malé dějiny se však na úmysly jednotlivců neohlížejí: pár týdnů nato dochází k okupaci zbytku české části Československa Němci a za války nelze na projekt etymologického slovníku češtiny pomýšlet; roku 1942 umírá zvažovaný spoluautor Oldřich Hujer. Myšlenka na etymologický slovník se pak v korespondenci znovu objevuje až po

² Podrobně o Machkově díle píše Havlová (2011), jeho bibliografii podávají Janyšková et al. (2011, 2, 2140–2165). O Machkových pracovních metodách viz také Vykypěl a Janyšková (2024).

³ Konkrétní výsledky Šmilauerova zájmu o původ slov popisuje souhrnně Šmejkalová (2015, 367–377). Korigujeme zde domněnku, že Šmilauer představil v článku z *Naší řeči* (Šmilauer 1937, 223–232, 257–265) „obecné zásady etymologických bádání“ (Šmejkalová 2015, 367), respektive „zásady výstavby etymologického slovníku“ (Šmejkalová 2015, 372–373). Ve skutečnosti se jedná pouze o zásady výstavby etymologických poznámek ve slovníku výkladovém (včetně podnětného návrhu na rámcové rozčlenění cizí slovní zásoby do kulturních okruhů v předmluvě takového slovníku), tedy v typu slovníku, jehož primárním úkolem není podávat informace o původu slov; Šmilauer tyto zásady staví na základě vlastní kritiky etymologických poznámek ve Vášově-Trávníčkově *Slovníku jazyka českého* (Váša a Trávníček 1937).